

Pasaulio Lietuvis

MĖNESINIS ŽURNALAS | LEIDŽIAMAS NUO 1963

2015 LAPKRITIS 09/541

LIETUVOS MOKSLEIVIAI KALBASI APIE EMIGRACIJĄ
TREMŲ TINIŲ PALIKUONYS MOKĖSI
LIETUVIŠKAI
LITUANISTINIS ARCHYVINIS PAVELDAS UŽSIENYJE
VILNIAUS LIETUVIŲ NAMAMS – 25-ERI
PROTŲ NUTEKĖJIMAS AR PROTŲ APYKAITA?

AIRIJA. Pilotas F. Vaitkaus skrydžio metinės
RUSIJA. Kaliningrado lietuvių kalbos mokytojų asociacijos sukaktis
BELGIJA. Debatai su L. Donskiu apie toleranciją Lietuvoje
LIUKSEMBURGAS. Pristatyti lietuviški filmai
NORVEGIJA. Politikų viešnagė ir lietuviškos muzikos vakaras

PIRMOJI NAUJOSIOS JAV LB TARYBOS SESIJA

ISSN 1752-0135

9 1771732 013125 1

Perduodant J. Žmuidzino archyvą 2011 m. gruodžio 2 d.

LITUANISTINIS ARCHYVINIS PAVELDAS UŽSIENYJE: IŠSAUGOTI IR PUOSELĖTI – MISIJA ĮMANOMA

Kiekvienai valstybei ir tautai svarbūs jos tapatumo įrodymai. Lietuvos valstybės archyvų kaupiami ir juose saugomi dokumentai – neabejotina Lietuvos valstybės dokumentinio paveldo dalis.

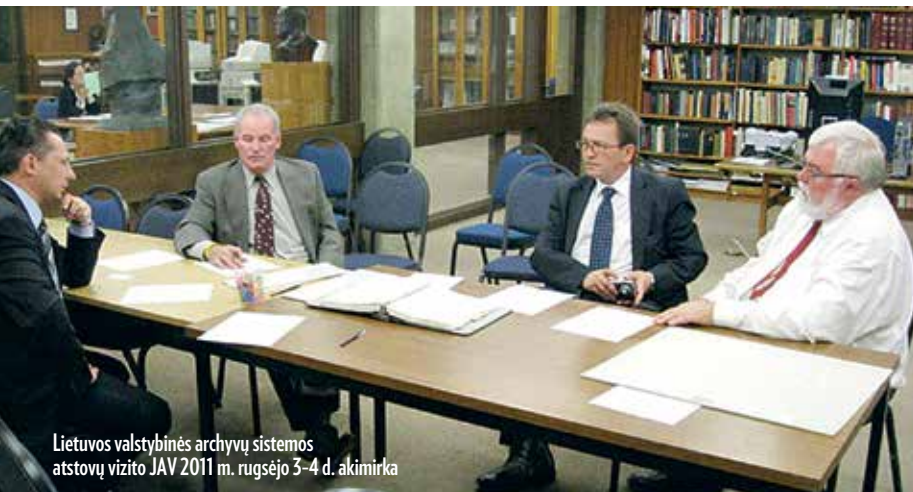
Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, jau daugiau kaip du dešimtmečius plėtojamas bendradarbiavimas tarp Lietuvos archyvų ir išeivijos. Istoriskai glaudžiausi kontaktai susiklostė su JAV lietuvių bendruomene: Jungtinėse Amerikos Valstijose stažavosi ne viena dešimtis Lietuvos archyvarų, muziejininkų ir bibliotekininkų, būtent iš JAV į Lietuvą sugrįžo reikšmingas mūsų valstybės dokumentinis paveldas:

diplomatines tarnybos dokumentai, paskui juos – ir iškilių išeivijos veikėjų bei jų šeimų dokumentų asmeninės kolekcijos. Daugiausiai profesorius Tomo Remeikio pastangomis į Lietuvą atkeliavo dokumentų kopijos ir mikrofilmai iš JAV archyvų. Kad mūsų valstybės dokumentinis paveldas būtų tinkamai sutvarkytas, aprašytas ir saugomas, kad atskiri įvairių laikotarpių Lietuvos istorijos liudijimai nebūtų

išblaškyti po atskirų institucijų ar privačių asmenų archyvus, Lietuvai reikšmingi dokumentai perduodami saugoti į profesionalų rankas – į Lietuvos valstybės archyvus. Su išeivijos parama Lietuvoje buvo išleisti Lietuvos partizanų archyvų dokumentų rinkiniai.

Vienas svarbiausių dokumentų, įtvirtinančių bendradarbiavimą tarp Lietuvos archyvų ir užsienio lietuvių, – 1999 m. lapkričio 22 d. Lietuvos archyvų departamento ir JAV lietuvių bendruomenės pasirašyta bendradarbiavimo sutartis. Šia sutartimi Lietuvos archyvų departamentas (nuo 2011 m. – Lietuvos vyriausiojo archyvaro tarnyba) įsipareigojo prireikus siųsti valstybės archyvų specialistus, sutvarkyti ir aprašyti iš JAV lietuvių bendruomenės gautus lituanistinius archyvinis dokumentus, užtikrinti informacijos apie šiuos dokumentus prieinamumą tyrėjams. JAV lietuvių bendruomenė įsipareigojo kaupti duomenis apie JAV esančius lituanistinius archyvus ir pagal galimybes prisidėti prie archyvinis dokumentų perdavimo Lietuvos valstybės archyvams. Deja, sutarties nuostatos dėl bendros darbo grupės, turėjusios parengti ilgalaikę lituanistinių archyvinis dokumentų, esančių JAV, išsaugojimo ir sutvarkymo programą, liko neįgyvendintos. 2010 m. pabaigoje buvo parengta Pasaulio lietuvių bendruomenės kraštų archyvų tvarkymo atmintinė, kurioje pateiktos PLB kraštų veiklos dokumentų tvarkymo rekomendacijos.

Nuo 2011 m. Lietuvos vyriausiojo archyvaro tarnyba ir valstybės archyvai dalyvauja įgyvendinant „Globalios Lietuvos“ – užsienio lietuvių įsitraukimo į valstybės gyvenimą – kūrimo 2011–2019 metų programą. Vienas šios programos tikslų – skatinti užsienio lietu-

Lietuvos valstybinės archyvų sistemos atstovų vizito JAV 2011 m. rugsėjo 3–4 d. akimirka

vius įsitraukti į Lietuvos politinį, ekonominį, mokslo, kultūros ir sporto gyvenimą, o esminis uždavinys – rūpintis archyvų užsienyje išsaugojimu, integravimu į informacinę erdvę ir sklaidą. Lietuvos vyriausiojo archyvaro tarnyba kartu su PLB valdybos sudaryta Archyvų grupe parengė Užsienio lietuvių archyvų tvarkymo ir panaudojimo veiksmų planą, kuriame aptarti numatomi atlikti veiksmai ir darbai per visą programos įgyvendinimo laikotarpį.

2011 m. Lietuvos vyriausiojo archyvaro tarnyba parengė klausymyną apie užsienio lietuvių archyvus ir jį pateikė PLB valdybai. Atsižvelgus į pastabas ir pasiūlymus galutinis klausimyno variantas buvo pristatytas XIV PLB Seime, kuris įvyko 2012 m. rugpjūčio mėn. Vilniuje. Remiantis užpildytais klausimynais, informacija apie lietuvių išėivijų archyvus buvo pradėta kelti į Elektroninę archyvų informacinę sistemą (EAIS).

Pastaruosius kelerius metus Lietuvos valstybės archyvų darbuotojai itin aktyviai dalyvauja teikdami ne Lietuvoje saugomų dokumentų tvarkymo ir aprašymo pagalbą.

2012 m. gegužės 17–birželio 9 dienomis į Torontą (Kanada) peržiūrėti ir įvertinti Lietuvos Respu-

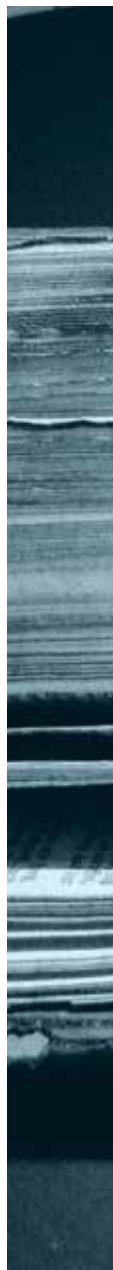
blikos garbės konsulato Toronte archyvinių dokumentų bei konsultuoti Kanados lietuvių bendruomenės atstovus dokumentų tvarkymo ir aprašymo klausimais išvyko Alytaus apskrities archyvo direktorė Zenė Bernatavičienė. Šios komandiruotės metu buvo aplankytas Kanados lietuvių muziejus-archyvas, kuriame buvo peržiūrėti ir sutvarkyti Kanados lietuvių bendruomenės įvairių organizacijų bei Adolfo Šapokos rinkiniai. Informacija apie rinkinius įkelta į EAIS.

2013 m., Lietuvos Respublikos kultūros ministerijai finansavus projektą „Lietuvių išėivijos archyvinės medžiagos tvarkymas Lituanistikos tyrimo ir studijų centre Pasaulio lietuvių archyve“, Čikagoje darbavosi Lietuvos centrinio valstybės archyvo Informacijos ir apskaitos skyriaus vedėja Sigita Baranauskienė ir šio archyvo Dokumentų sklaidos skyriaus vedėja Džiuginta Stankevičienė. 2013 m. rugsėjo 28–spalio 17 d. komandiruotės metu buvo tvarkomi Lituanistikos tyrimo ir studijų centre (LTSC) saugomi lietuvių išėivijos archyviniai dokumentai. Iš viso reikėjo sutvarkyti 91 dėžę dokumentų. Per 3 savaites dokumentai buvo aprašyti ir sutvarkyti,

parengta informacija apie Bendrąjį Amerikos lietuvių fondą (BALF).

2014 m. gegužės 31–birželio 1 d. Čikagoje (JAV) Lituanistikos tyrimo ir studijų centre vyko archyvų seminaras, kurį organizavo Lietuvos vyriausiojo archyvaro tarnyba, Lietuvos centrinis valstybės archyvas, JAV lietuvių bendruomenės Krašto valdybos Archyvų reikalų komitetas ir LTSC. Tą pačią vasarą, vykdydami projektą „Lietuvių išėivijos archyvų specialistų mokymai Lituanistikos tyrimo ir studijų centre ir lietuvių išėivijos archyvinės medžiagos tvarkymas Amerikos lietuvių kultūros archyve ALKA“, Lietuvos archyvų specialistai dirbo Čikagoje (JAV). Putname (JAV) tvarkyti BALF dokumentai, kurie buvo pradėti tvarkyti 2013 m. Šios komandiruotės metu sutvarkytos 76 dėžės dokumentų. Informacija apie dokumentus buvo pateikta EAIS.

Lietuvių išėivijos dokumentus saugo ne tik lietuvių bendruomenės. 2014 m. rudenį Lietuvos centrinio valstybės archyvo Garso ir videodokumentų skyriaus vedėjos Ingos Vizgirdienės komandiruotės į Filadelfiją (JAV) metu atliktas tiriamasis darbas Pensilvanijos istorikų draugijos bibliotekoje, kurioje saugomi lietuvių išėivijos rašytiniai, vaizdo ir garso dokumentai. Į Lietuvą parvežti lietuvių išėivijos garso dokumentai – Filadelfijos lie-

LCVA darbuotoja Džiuginta Stankevičienė LTSC Pasaulio lietuvių archyve Čikagoje 2013 m.

Sutartį dėl VLIK'o archyvų perdavimo pasirašo LCVA direktorius D. Žizys ir Tautos fondo tarybos pirmininkas G. Žemaitaitis; Antroje eilėje (iš kairės): R. Kraujelis, Tautos fondo valdybos pirmininkė L. Šileikytė-Hood, ALKA direktorė M. Girmiuvienė, JAV LB Archyvų komiteto pirmininkė D. Lukienė ir V. Sarapinas, 2013 balandžio 11 d.

tuvių radijo „Bendruomenės balsas“ įrašai. Taip pat peržiūrėti ir aprašyti lietuviški rašytinių dokumentų fondai, esantys Pensilvanijos istorikų draugijos (*Historical Society of Pennsylvania*) bibliotekoje. Šiuo metu į EAIS įkelti 47 fondų, kurie buvo sutvarkyti Lietuvos archyvams dirbant lietuvių bendruomenėse užsienyje, apyrašai.

Lietuvos archyvai ne tik padeda sutvarkyti išeivijos dokumentus užsienyje, bet ir stengiasi parsigabenti svarbiausius archyvus į Lietuvą. Tai Lietuvos diplomatų, kurie po 1940 m. liko dirbti užsienyje, lietuvių menininkų, kultūros veikėjų, pasitraukusių į užsienį, asmeninės dokumentų kolekcijos, išeivių organizacijų dokumentai. Lietuvos centrinis valstybės archyvas jau yra priėmęs saugoti nemažai asmenų fondų dokumentų: A. Smetonos, V. Sidzikausko, P. Karvelio, S. Šilingo, K. Griniaus asmeninius (šeimų) fondus. 2011 m. archyvas priėmė saugoti ir šiuo metu tvarko St. Lozoraičio, I. Šeinaus, J. Žmuidzino šeimų dokumentus, kuriuose atsispindi ne tik asmeniniai dokumentai, bet ir diplomatinė ir Lietuvos laisvini-

2015 metus paskelbus Mykolo Kleopo Oginskio metais, Lietuvos vyriausiojo archyvaro tarnyba ėmėsi projekto surinkti kuo daugiau dokumentų, susijusių su šia asmenybe.

mo veikla. Sutvarkyti dokumentai tampa prieinami visuomenei, jų pagrindu kuriamos parodos. Vienas iš puikių pavyzdžių 2013 m. sukurta paroda „Vyriausiajam Lietuvos išlaisvinimo komitetui – 70“. Prieš parodos atidarymą paskutiniojo VLIK'o pirmininko K. Bobelio žmona Dalia Bobelienė Lietuvos centriniam valstybės archyvui perdavė dr. K. Bobelio sukauptus dokumentus, atspindinčius ilgą jo veiklą VLIK'e bei tolimesnį K. Bobelio darbą Nepriklausomoje Lietuvoje. Tai tik vienas iš pavyzdžių, kuris įrodo, kad bendradarbiavimas tarp Lietuvos archyvų ir lietuvių išeivijos duoda gerų vaisių.

2014 m. pabaigoje Lietuvos vyriausiojo archyvaro tarnyba ėmėsi dar vieno darbo, susijusio su išeivijos dokumentiniu paveldu: imtasi kurti paieškos sistemą,

kurioje būtų kaupiama informacija apie Lietuvoje ir užsienyje esančius išeivijos fondus. Iš Vytauto Didžiojo universiteto Išeivijos studijų centro buvo gautos Lietuvos ir užsienio įstaigų užpildytos anketos apie saugomus lietuvių išeivių archyvus. Lietuvos muziejai, bibliotekos, archyvai, užsienio lietuvių bendruomenės atsuntė daugiau nei 300 užpildytų anketų. Dar apie 200 fondų apyrašų rasta paskelbtų skaitmeninėje erdvėje. Šiuo metu į šią paieškos sistemą įvesta daugiau kaip 500 išeivijos fondų apyrašų ir ji nuolat pildoma. Paieškos sistemą galite rasti Lietuvos vyriausiojo archyvaro tarnybos interneto svetainėje www.archyvai.lt, skiltyje „Lietuvių išeivijos fondai“.

Viena iš svarbiausių Lietuvos archyvų misijų – susigražinti išvežtus iš Lietuvos dokumentus. Praėjus karui, išsivadavus iš okupacijų, vienas iš nuostolių, kurį patiria valstybė – prarasti svarbūs dokumentai. Per visą Lietuvos istoriją dokumentai iš Lietuvos buvo išgabenti į Švediją, Vokietiją, Rusiją ir kitas šalis. Valstybės egzistencijos juridinį pagrindą istorijoje sudaro tos valstybės konstitucinės reikšmės aktų originalai. Dėl įvairių aplinkybių – didžia dalimi dėl suverenumo praradimo 1940 m. birželio 15 d. – Lietuvoje neturime Lietuvos valstybei pirmailės reikšmės konstitucinių dokumentų, visų pirma, Vasario 16 d. Akto originalo, taip pat – Steigiamojo Seimo 1920 m gegužės 15 d. Rezoliucijos originalo ir panašios reikšmės dokumentų originalų. Lietuvos valstybės archyvuose nėra didelės dalies 1918–1940 m. Lietuvos Respublikos tarptautinio pripažinimo notifikacijų originalų, taip pat Lietuvos Respublikos 1918–1940 m. laikotarpiu sudarytų tarptautinių sutarčių originalų. Atitinkamų valstybių sutikimas pagaminti šių ▶

Lietuvos valstybinės archyvų sistemos atstovų vizito JAV 2011 m. rugsėjo 3–4 d. akimirka

sutarčių kopijas liudytų apie tų valstybių pagarbą tiek istoriniam, tiek ir dabartiniam Lietuvos Respublikos suverenumui.

Lietuvos vyriausiojo archyvaro tarnyba taip pat organizuoja komandiruotes į užsienio archyvus, kurių metu į Lietuvą atgabenamos dokumentų, susijusių su Lietuva, kopijos (skaitmeninės arba popierinės). Vien šiais metais archyvarai iš Lietuvos dirbo Rusijos, JAV, Gruzijos archyvuose, iš kurių buvo atvežta daug naudingų dokumentų, bylojančių apie Lietuvos praeitį.

2015 metus paskelbus Mykolo Kleopo Oginskio metais, Lietuvos vyriausiojo archyvaro tarnyba ėmėsi projekto surinkti kuo daugiau dokumentų, susijusių su šia asmenybe. Buvo vykdyti dokumentų, susijusių su Oginskių gimine, mainai tarp Lietuvos, Lenkijos ir Baltarusijos archyvų. Rusijos valstybiniame senųjų aktų archyve taip pat buvo vykdyta dokumentų, susijusių su Oginskių gimine, paieška. Kadangi šaltinių apie kunigaikščius Oginskius ir jų veiklą rasta labai daug, apsiribota tik Mykolo Kleopo Oginskio ir jo tėvo Andriaus Ignoto Oginskio gyvenimu ir veikla. Keletas kopijų iš Rusijos archyvo buvo panaudotos rengiant virtualią parodą „Mykolas Kleopas Oginskis (1765–1833 m.)“. Visos gautos kopijos bus sutvarky-

tos, aprašytos ir taps prieinamos tyrėjams. JAV archyvarai iš Lietuvos vykdė Kultūros tarybos finansuotą projektą. Bendradarbiaujant su Klaipėdos universitetu ir Kultūros paveldo departamentu buvo identifiikuoti Lietuvos tyrėjus dominančių aerofotonuotraukų, darytų virš Lietuvos teritorijos Antrojo pasaulinio karo metais, kompleksai, įsigyta ir į JAV nugabenta reikalinga techninė įranga, suderinta, kad Lietuvos vyriausiojo archyvaro tarnybos ir Lietuvos centrinio valstybės archyvo darbuotojams būtų sudarytos sąlygos visą mėnesį dirbti JAV nacionaliniame archyve ir skaitmeninti unikalias aerofotonuotraukas. JAV nacionaliniame archyve dirbę Lietuvos archyvarai nuskenavo apie 18 000 vaizdų aeronuotraukų, darytų II pasaulinio karo metu Vokietijos kariuomenės. Šios nuotraukos naudingos II pasaulinio karo ir miestų istorijos tyrėjams. Aeronuotraukos padės nustatyti, kur buvo išnykusios kapinės, padės nustatyti, kaip atrodė Lietuvos kultūros paveldo objektai prieš 70 metų. Kauno apskrities archyvo darbuotojai šią vasarą lankėsi Gruzijos nacionali-

Kauno apskrities archyvo darbuotojai šią vasarą lankėsi Gruzijos nacionaliniame archyve, kuriame buvo rasta dokumentų, susijusių su Pažaislio vienuolynu.

LCVA darbuotoja
Sigita Baranauskienė LTSC Pasaulio
lietuvių archyve Čikagoje 2013 m.

niame archyve, kuriame buvo rasta dokumentų, susijusių su Pažaislio vienuolynu. Vizito metu peržiūrėta 711 saugojimo vienetų ir su Gruzijos nacionalinio archyvo vadovybe sutarta dėl 699 saugojimo vienetų skenuotų vaizdų (daugiau kaip 2000 skenuotų vaizdų) perdavimo Kauno apskrities archyvui. Taip praėjus daugiau kaip šimtui metų Pažaislio istoriją liudijantys archyviniai dokumentai skaitmeninėse laikmenose sugrįš į Lietuvą ir Kauno apskrities archyvo skaitykloje taps be jokių apribojimų prieinami Pažaislio istorijos tyrėjams. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad šie dokumentai Lietuvos tyrėjų iki šiol tebėra beveik netyrinėti. Dėl ribotų žmogiškųjų ir finansinių išteklių nėra galimybės siųsti profesionalių archyvarų į kiekvieną lietuvių bendruomenę ar užsienio archyvą, todėl ieškoma būdų komandiruotes į užsienį arba dokumentų pergabenimą į Lietuvą finansuoti iš Lietuvos kultūros tarybos lėšų. Pagal Kultūros tarybos reglamentą finansavimo gali prašyti tik Lietuvoje registruoti subjektai, tad lietuvių bendruomenės užsienyje pačios negali pasinaudoti šiuo finansavimo šaltiniu. Todėl rengiant paraiškas archyvams svarbu turėti kuo tikslesnių žinių apie užsienio lietuvių archyvą (turinį, apimtį), kurį ketinama tvarkyti ar parvežti į Lietuvą.

Lietuvos vyriausiojo archyvaro tarnyba toliau palaikys ryšius su lietuvių išeiviais. Išeiviai tai yra žmonės, kurie pirmieji formavo pasaulio nuomonę apie Lietuvą ir lietuvius užsienyje. Būtent jie palaikė Lietuvos nepriklausomybės idėją 1940–1990 m. Išeivijoje gyveno daugybė iškilių ir talentingų žmonių, garsinusių Lietuvos vardą. Išeivių istorija yra neatsiejama Lietuvos istorijos dalis, kurią būtina išsaugoti. ■